

УДК 373.5.015.31:17.022.1

Ольга Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID 0000-0003-3100-2538

Наталія Гудима

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID 0000-0002-6192-3779

Наталія Мелекєсцева

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID 0000-0003-0330-2920
DOI 10.24139/2312-5993/2021.04/116-124

ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї ТА ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розкриваються особливості взаємодії сім'ї та закладів позашкільної освіти, що виступають партнерами у вихованні та становленні особистості молодшого школяра. У вузькому розумінні, інститути сім'ї та школи створюють умови для всебічного й гармонійного розвитку особистості. У свою чергу, у масштабах держави виконують функцію координувальних центрів формування інтелектуального потенціалу суспільства, взаємодоповнюючи та підтримуючи один одного. Особлива увага приділяється виховній функції сім'ї, оскільки вона є першим соціалізуючим середовищем. Роль сімейного виховання вбачаємо в моделюванні мікросоціуму та передаванні кращих зразків культурного набрання народу. Розкрито зміст поняття «взаємодія» у психолого-педагогічному розрізі та окреслено особливості її функціонування між суб'єктами освітнього процесу. Подано характеристику партнерства з позиції взаємодії позашкільних закладів та сім'ї, розкрито основоположні принципи їх функціонування. Також визначено умови оптимізації процесу взаємодії між сім'єю та позашкільним закладом.

Ключові слова: сім'я, заклади позашкільної освіти, взаємодія, особистість молодшого школяра, виховання.

Постановка проблеми. Сучасний державний стандарт початкової освіти однією з широкомасштабних цілей освітньої галузі передбачає реалізацію таких завдань, як виховання гуманної, соціально-активної особистості, яка усвідомлює свою приналежність до соціокультурного середовища, здатна розуміти значення життя як найвищої цінності; оволодіння способами діяльності та моделями поведінки, які відповідають загальноприйнятим нормам моралі й цінностям.

Батьківський авторитет, педагогічний колектив і вся система освіти в цілому є найбільш важливими рушійними силами виховного процесу сучасної початкової школи, на яку покладено завдання виховувати і формувати високоморальну особистість. Сім'я як первинний соціальний інститут має особливий вплив на формування особистості дитини, оскільки саме в сім'ї дитина переймає сімейні цінності та засвоює традиції, отримує знання про навколишній світ, виробляє навички, допомагає здійснювати

контакти з соціумом. З настанням шкільного віку до її виховання вже долучається педагогічний колектив. Державна політика у сфері позашкільної освіти здійснюється на принципах: доступності позашкільної освіти; добровільності вибору типу закладу позашкільної освіти; світського характеру освіти в державних і комунальних закладах позашкільної освіти; правового і соціального захисту вихованців тощо (*Закон України «Про позашкільну освіту», 2020*).

Ці два потужних інститути – сім'я і школа – мають помітний вплив на розвиток дитини, тому консолідація їх зусиль є основним завданням і необхідною умовою успішного виховання дітей. Це доводить, що сім'я і школа повинні виступати в єдності під час досягнення цілей, які ставляться в роботі з молодшими школярами.

Аналіз актуальних досліджень. Без сумніву, проблема взаємодії сім'ї та школи викликає інтерес у вчених: І. Дьоміна, Я. Журецький, В. Кириченко, А. Косарева, В. Оржеховська, Д. Перфильєвська, В. Постовий, М. Шаповал. У процесі дослідження проблеми взаємодії сім'ї та школи ми вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на розкритті особливостей цього процесу на сучасному етапі.

Проте, варто зазначити, що проблема взаємодії сім'ї із закладами позашкільної освіти в наукових працях висвітлена недостатньо.

Тому **мету** нашої статті ми вбачаємо в обґрунтуванні взаємодії сім'ї та закладів позашкільної освіти у процесі становлення особистості учня початкових класів. Виходячи з мети, були поставлені такі завдання: розкрити роль сімейного виховання; обґрунтувати особливості взаємодії сім'ї та закладів позашкільної освіти; розкрити умови ефективної взаємодії соціальних інститутів (сім'ї та школи, закладів позашкільної освіти).

Методи дослідження. Аналіз та синтез, систематизація й узагальнення наукової літератури.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна наука відносини між суб'єктами освітнього процесу позначає терміном «педагогічна взаємодія». Під «педагогічною взаємодією» ми розуміємо певну узгоджену діяльність, що спрямована на консолідацію колективних цілей, на розв'язання учасниками освітнього процесу значущих для них проблем чи завдань (Подберезський, 2011).

Практика довела, що школа, заклади позашкільної освіти і сім'я – два суспільних інститути, без єдності та консолідації зусиль яких ефективність усього процесу виховання буде досить низькою. Оскільки сімейне виховання більшою мірою впливає на всебічний розвиток дитини вдома зі

своїм укладом спільного життя, побутом, працею, традиціями, звичаям, а школа відповідно, під час навчально-виховної роботи.

Успішна реалізація завдань, які сьогодні ставить перед собою сучасна школа, на думку М. Боришевського, істотно підвищується у співпраці батьків із учителями. Знання, які можна отримати про дитину, «про рівень її підготовленості до навчання, про її здоров'я, звички, нахили – не просто обов'язок педагога, а й необхідна умова успішного навчання та виховання маленьких школярів. Турбота про те, щоб учитися було цікаво, необтяжливо, щоб дитина не відчувала себе занедбаною, має стати спільною і для батьків, і для вчителів» (Боришевський, 2013).

На думку В. Ягупова, сутність взаємодії сім'ї та закладів позашкільної освіти реалізується завдяки впровадженню єдиного підходу до цілей та завдань виховання, єдиних принципів і методів педагогічного впливу, єдиних вимог і критеріїв оцінки стану справ у дитячому колективі. Єдність виховної діяльності досягається шляхом спільних підходів усіх суб'єктів виховного процесу до вирішення виховних завдань (Ягупов, 2009).

На роль взаємодії сім'ї і школи у вихованні дітей указував А. Макаренко, наголошуючи, що: «виховує дитину все, і добре, і погане, зокрема – природа, середовище, явища, речі, але насамперед люди – з них на першому місці стоять батьки і педагоги» (Макаренко, 2013). Хоча, при цьому пріоритетного значення надавав саме школі: «ми повинні організувати сімейне виховання, і організуючим началом повинна бути школа як представниця державного виховання. Школа повинна керувати сім'єю». Така позиція визначного педагога якнайкраще розкриває зв'язок сім'ї і школи, який має бути не лише нерозривним, а й цілеспрямованим.

Розкриваючи сутність взаємодії школи і сім'ї у вихованні молодших школярів, не можна не погодитися з думкою видатного українського педагога – В. Сухомлинського, який присвятив проблемі виховання школярів усе життя. Він був переконаний у тому, що успіх у вихованні дітей досягається лише спільними зусиллями сім'ї та школи. Його позиція була досить чітко окреслена у своєрідній енциклопедії сімейного виховання – «Батьківська педагогіка». У ній висвітлюються найактуальніші сучасні проблеми щодо виховання дітей у сім'ї, педагогічної освіти батьків і дорослих, соціальної педагогіки і соціалізації.

«Батьківська педагогіка» – це мов би кодекс про виховання для батьків, оскільки формування особистості починається з сім'ї, і найважливіші якості гуманістичної особистості зароджуються також у сімейному вихованні. При цьому, В. Сухомлинський підкреслював, що «діти – продовження не тільки

нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів. І від того, які духовні цінності візьме від нас молодь, залежатиме майбутнє нашого народу і суспільства» (Сухомлинський, 1978).

Зважаючи на те, що «всі шкільні проблеми, які стоять перед сім'єю, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю», то можна стверджувати, що зміцнення сім'ї, удосконалення родинного виховання є однією з найважливіших соціально-виховних проблем, від розв'язання якої залежатиме майбутнє нашого суспільства, моральне обличчя молоді.

Перед школою і сім'єю на сучасному етапі поставлені завдання щодо пошуку й упровадження новітніх форм побудови виховного процесу, у якому провідна роль належить формуванню ціннісного ставлення до людини, а це, у свою чергу, сприяє моральному, інтелектуальному і фізичному розвитку особистості.

Свого часу С. Захарченко неодноразово підкреслював, що корені розвитку особистості беруть свій початок у сім'ї і продовжують формуватися в школі (Захарченко, 2010). Тому, безперечно, на школу покладаються завдання виявляти й застосовувати ефективні засоби виховного впливу на молодшого школяра, задля всебічного гармонійного розвитку його особистості. Цьому, безперечно, сприяє об'єднання школи і сім'ї в цілісну виховну систему, що функціонує на принципах гуманістичної взаємодії, поваги, людяності та любові. У цій ситуації школа повинна бути генератором ідей і заохочувати до педагогічної взаємодії учня, учителя, батьків.

Зважаючи на те, що ця процедура досить складна, В. Тригубенко доводить, що для становлення особистості молодшого школяра школа повинна виконати завдання зі створення нової педагогічної етики – «етики взаєморозуміння». Сьогодні сучасні можливості освіти дають змогу сформуванню в дитини ціннісне ставлення, але для цього необхідно плідно працювати над упровадженням у життя принципів педагогічної майстерності.

Звичайно, процес взаємодії у вихованні молодших школярів потребує вирішення низки виховних проблем. Зокрема, В. Кириченко підкреслює, що увагу варто зосередити на розбудові діалогічної взаємодії сім'ї і школи, що забезпечить комплексний підхід до їх вирішення (Кириченко, 2008). У цьому плані робота розподіляється на два вектори:

- упровадження ефективних моделей державно-громадського управління освітою;
- модернізація системи педагогічної взаємодії сім'ї і школи.

У реальній практиці чітко простежується позиція, що робота педагога з сім'єю передбачає свідоме добровільне включення батьків у діяльність, яка ним пропонується, пріоритет суб'єкт-суб'єктної взаємодії і власна внутрішня активність у прагненні до самопізнання, самовиховання та батьківської компетентності.

Тривалий час була поширеною думка, що вчитель виступає посередником між дитиною та її батьками, тим самим він здійснює інтеграцію зусиль батьків щодо виховання власних дітей з метою гармонізації родинно-батьківських відносин, а це, у свою чергу, сприяє успішному становленню особистості школяра.

Безперечно, зміст і характер стосунків учителів і батьків визначаються закономірностями педагогічної логіки. При цьому О. Кобернік зазначає, що найважливішою умовою успішного включення батьків у педагогічну взаємодію є диференційований підхід до сімей учнів. Свідомі батьки з високою соціальною, педагогічною та психологічною готовністю взаємодіяти можуть стати опорою для вчителів у виховному процесі. Такі сім'ї часто стають ініціаторами створення батьківського колективу, рухають його вперед. І звичайно ж, важливим елементом педагогічної взаємодії сім'ї і школи є просвіта батьків (Кобернік, 2002).

Означену думку підтримує М. Рудь, зазначивши напрями взаємодії сім'ї та школи:

- підвищення ролі сім'ї у вихованні дітей;
- розвиток доцільної взаємодії сім'ї та школи, сім'ї, школи та адміністрації;
- розвиток позашкільної системи допомоги сім'ям та дітям щодо виховання.

Проаналізувавши різне бачення явища взаємодії сім'ї і школи, можна сказати, що дослідники бачать її у:

- досягненні узгодженості між школою та сім'єю у вихованні дітей, а також створення єдиної виховної системи;
- налагодженні співробітництва батьків і вчителів щодо надання допомоги батькам у сімейному вихованні;
- забезпеченні єдності виховних цілей, що ставлять перед собою школа та родина;
- проведенні просвітницької роботи в батьківському середовищі;
- забезпеченні переведення дитини в позицію «суб'єкта» навчальної і позанавчальної діяльності, що сприятиме самовихованню особистості;

- створенні саморозвивальної системи цінностей;
- активному залученні батьків до життєдіяльності школи;
- проведенні просвітницької роботи серед проблемних сімей, де батьки не вміють взаємодіяти з дітьми;
- виявленні позитивних чинників сімейного виховання.

Залучення батьків до виховного процесу на правах активних учасників педагогічної взаємодії передбачає визначення прояву рівнів такої взаємодії. Зокрема, визначають такі рівні: активний, пасивний, конструктивний і деструктивний (*Семейное воспитание*, 2006). Їх можна схарактеризувати таким чином:

Активний рівень – передбачає добровільну участь сімей у життєдіяльності школи, позитивне ставлення до зауважень учителів, налаштованість батьків на оволодіння новими знаннями і виховними вміннями. Цей рівень взаємодії ми вважаємо найкращим, оскільки він передбачає свідому зацікавленість батьків щодо виховання власних дітей, тим самим їх включення у всі форми взаємодії сім'ї і школи.

Конструктивний рівень – свідчить, що сім'я не проявляє ініціативи, щодо життя школи, але батьки беруть до уваги поради та зауваження вчителів, включаються до виховного процесу, проте тільки за вимогою вчителя. Конструктивний рівень можна відзначити, як позитивний рівень взаємодії, і як мету, яку ставить перед собою педагог – сприяти переходу відносин в активні.

Пасивний рівень – характеризується відсутністю в батьків інтересу до шкільних справ, байдужим ставленням до порад учителя і щонайбільш невітніше – відсутністю зворотного зв'язку.

Деструктивний рівень – проявляється повним відчуженням батьків від школи, агресивним ставленням до порад педагогів, часто трапляються непорозуміння та конфлікти.

При пасивному та деструктивному рівні взаємодії сім'ї та школи робота педагогічного колективу із налагодження такої взаємодії, звичайно, є досить складною. Значною проблемою є вирішення питань зворотного зв'язку від батьків до закладу освіти, що сприяє пошуку педагогами оптимального варіанту виховного процесу, оскільки співпраця сім'ї і школи відіграє важливу роль у вирішенні завдань всебічного розвитку та виховання школяра.

На основі аналізу наукових джерел можна виділити умови, що посилюють ефективність взаємодії сім'ї та закладів позашкільної освіти, зокрема:

- адекватне розуміння учасниками освітнього процесу мети й виховних завдань із урахуванням індивідуальної траєкторії особистості початкових класів;
- наявність достовірних знань про особистість учня та його соціальне оточення;
- здійснення закладами позашкільної освіти виховного впливу на учня та його сім'ю, безпосередньо через систему морально-етичних цінностей;
- залучення сім'ї до виховного впливу на дитину в умовах школи, що підвищує авторитет батьків серед дітей;
- формування педагогічної культури батьків;
- прояв особистого прикладу батьків, їх авторитету;
- взаємодія сім'ї і педагогів щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку особистості дитини;
- системний та комплексний характер вибору форм, методів і прийомів роботи з учнями початкових класів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, позашкільна освіта – це важлива складова освітнього процесу, що спрямована на розвиток здібностей дітей та молоді. Підкреслюємо, що позашкільне виховання надає особистості потенціал та дозволяє молодшим школярам із різними можливостями та інтересами успішно адаптуватися до сучасної соціальної системи, реалізовувати себе в умовах інтенсивного розвитку сучасних технологій.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок вважаємо дослідження проблеми впливу взаємодії сім'ї і школи на виховання особистості в різні періоди її життя.

ЛІТЕРАТУРА

- Виховання духовності особистості* (2013). Кіровоград: Імекс-ЛТД (*Education of the spirituality of the individual training manual for general* (2013). Kirovograd: Imex-LTD).
- Закон України «Про позашкільну освіту» (2021) (*Law of Ukraine "On Extracurricular Education"* (2021)). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
- Захаренко, С. (2010). Педагогічні погляди О. А. Захаренка на родинне виховання. *Рідна школа, 10*, 14-17) (Zakharenko, S. (2010). Pedagogical views of O. A. Zakharenko on family education. *Native school, 10*, 14-17).
- Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці XXI століття* (2013). Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка (*Innovative ideas of A. S. Makarenko in the pedagogy of the XXI century* (2013). Zhytomyr: Published by ZhSU named after I. Franko).
- Кириченко, В. (2008). Виховний простір як результат становлення та ресурс розвитку виховної системи навчального закладу. *Управління освітою, 2* (19) (Kyrychenko,

- V. (2008). Educational space as a result of formation and resource of development of educational system of educational institution. *Management of education*, 2 (19)).
- Коберник, О. М., Мотрич, Л. К. (2002). *Співпраця вчителя з батьками*. К.: Наук. світ (Kobernyk, O. M., Motrych, L. K. (2002). *Teacher cooperation with parents*. K.: Science. World).
- Семейное воспитание* (2006). Мн.: Красико-принт (*Family upbringing* (2006). Мн.: Krasiko-print).
- Сухомлинський, В. О. (1978). *Батьківська педагогіка*. К.: Радянська школа (Sukhomlynskyi, V. O. (1978). *Parental pedagogy*. K.: Soviet school).
- Подберезський, М. (2011). Характеристика особливостей педагогічної взаємодії. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія», 2 (2)* (Podberezskyi, M. (2011). Characteristics of features of pedagogical interaction. *Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Series "Pedagogy and Psychology", 2 (2)*).
- Ягупов, В. В. (2009). *Психологія*. К.: Міністерство оборони України. Ч. 1 (Yagupov, V. V. (2009). *Psychology*. K.: Ministry of Defense of Ukraine. Part 1).

РЕЗЮМЕ

Ковальчук Ольга, Гудыма Наталья, Мелекесцева Наталья. Взаимодействие семьи и учреждений внешкольного образования в процессе становления личности учеников начальных классов.

В статье раскрываются особенности взаимодействия семьи и учреждений внешкольного образования, которые выступают партнерами в воспитании и становлении личности младшего школьника. В узком смысле, институты семьи и школы создают условия для всестороннего и гармоничного развития личности. В свою очередь, в масштабах государства, выполняют функцию координирующих центров формирования интеллектуального потенциала общества, взаимно и поддерживая друг друга. Особое внимание уделяется воспитательной функции семьи, так она является первой социализирующей средой. Роль семейного воспитания видим в моделировании микросоциума и передаче лучших культурных образцов поведения народа. Раскрыто содержание понятия «взаимодействие» в психолого-педагогическом разрезе и обозначены особенности его функционирования между субъектами образовательного процесса. Раскрыты основополагающие принципы их функционирования. Также определены условия оптимизации процесса взаимодействия между семьей и внешкольным заведением.

Ключевые слова: семья, учреждения внешкольного образования, взаимодействие, личность младшего школьника, воспитания.

SUMMARY

Kovalchuk Olha, Hudyma Nataliia, Mieliekiestseva Nataliia. Interaction of family and extracurricular education institutions in the process of formation of personality of primary school students.

The article reveals the peculiarities of the interaction of the family and out-of-school education institutions, which are considered to be the partners in education and formation of junior pupil's personality. In a narrow sense, the institutions of the family and the school create conditions for the comprehensive and harmonious development of the personality. On the national level they perform the function of coordinating centers for the formation of the intellectual potential of society, complementing and supporting each other. Particular attention is paid to the educational function of the family, so it is defined as the first socializing environment. Family education takes an important part in modelling the micro-society and transmitting the best examples of cultural property of the nation. The meaning of

the concept of "interaction" in the psychological and pedagogical context is revealed and the peculiarities of its functioning between the subjects of the pedagogical process are outlined. The description of partnership from the standpoint of interaction between the education institution and the family is given, the basic principles of their functioning are revealed. The conditions for optimizing the process of interaction between the family and the education institution are also determined.

Key words: *family, out-of-school education institutions, interaction, personality of junior schoolchild, upbringing.*

UDC 378.147:37.091.113]:[001.895:008]:378.22

Dmytro Kozlov

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
ORCID ID 0000-0003-1875-0726

Olena Kozlova

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
ORCID ID 0000-0003-1626-5188

Alina Sbruieva

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
ORCID ID 0000-0002-1910-0138

Iryna Chystiakova

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
ORCID ID 0000-0001-8645-510X
DOI 10.24139/2312-5993/2021.04/124-134

FOREIGN EXPERIENCE IN INTRODUCING MASTER'S TRAINING PROGRAMS FOR FUTURE MANAGERS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Based on the analysis of master's programs of higher education institutions of foreign countries (UK, USA and China), selected by us on the basis of the criterion of innovative culture development of the future manager of the general secondary education institution, it can be stated that the programs outlined in this section are aimed at future educational managers of different levels of innovative skills, which allow to react quickly to changes in society in general and the educational institution in particular, to make decisions in unusual situations, to meet various needs of participants in the educational process on the basis of equality and justice. Despite the difference in the amount of study hours, all master's programs pay considerable attention to the undergraduates' production practice and research work (in the case of scientific master's degree).

It is shown that the offer of master's training programs for managers of general secondary education institutions in the world is quite wide. The master's programs of higher education institutions of foreign countries (USA, Great Britain and China), selected on the basis of the criterion of the innovative culture development of future manager of general secondary educational institution, are covered. In particular, the innovative culture development of the future manager of general secondary education institution is carried out within the master's programs in educational leadership (University of South Florida Sarasota-Manati (USA); Marconi International University (USA); New York University (USA); George Washington University (USA); University College London (Great Britain), etc.

It is proved that master's programs of these higher education institutions are aimed at forming in future educational managers different levels of innovative skills that allow to